

002-2
13299

Весці БДПУ

Штоквартальны навукова-метадычны часопіс.
Выдаецца з чэрвеня 1994 г.

№ 3(93) 2017

СЕРЫЯ 1. Педагогіка. Псіхалогія.
Філалогія

Галоўны рэдактар А. І. Жук

Рэдакцыйная калегія:

- Г. В. Торхава (нам. галоўнага рэдактара) (Рэспубліка Беларусь)
- М. Ф. Бакуновіч (Рэспубліка Беларусь)
- С. Я. Гайдукевіч (Рэспубліка Беларусь)
- А. А. Гіруцкі (Рэспубліка Беларусь)
- Д. В. Дзятко (Рэспубліка Беларусь)
- В. Г. Ігнатовіч (Рэспубліка Беларусь)
- В. М. Кліпініна (Рэспубліка Беларусь)
- З. С. Курбыка (Рэспубліка Беларусь)
- А. П. Лабанаў (Рэспубліка Беларусь)
- А. Муньёт (Францыя)
- Л. А. Пергаменшчык (Рэспубліка Беларусь)
- В. М. Пунчык (Рэспубліка Беларусь)
- А. І. Савенкаў (Расійская Федэрацыя)
- В. Д. Старычонок (Рэспубліка Беларусь)
- В. М. Супа (Рэспубліка Польшча)
- М. А. Халодная (Расійская Федэрацыя)
- І. А. Царык (Рэспубліка Беларусь)
- І. І. Цыркун (Рэспубліка Беларусь)
- І. У. Шасцітка (Рэспубліка Беларусь)

Адрас рэдакцыі:

Вул. Магілёўская, 37, пакой 124,
220007, Мінск,
тэл. 219-78-12
e-mail: vesti@bspu.by

Пасведчанне № 1353 ад 06.05.10.
Міністэрства інфармацыі
Рэспублікі Беларусь

Падпісана ў друк 19.09.17.
Фармат 60×84 1/8. Папера афсетная.
Тэрміт-гра Арыял. Рызаграфія.
М. друк. арк. 16,28. Ул.-выд. арк. 19,22.
Тыраж 100 экз. Заказ 531.

Выдавец і паліграфічнае выкананне:
Установа адукацыі «Беларускі дзяржаўны
педагагічны ўніверсітэт імя Максіма Танка».
Пасведчанне аб дзяржаўнай рэгістрацыі
выдаўца друкаваных выданняў
№ 1/236 ад 24.03.14.

Ліцэнзія № 02330/448 ад 18.12.13.
Вул. Савецкая, 18,
220030, Мінск.

Адказны сакратар Н. І. Смоліч

Рэдактар Н. І. Смоліч

Камп'ютарная вёрстка А. В. Мазоўка

© Весці БДПУ. Серыя 1. 2017. № 3.

У адпаведнасці з загадам Вышэйшай атэстацыйнай камісіі ад 02.02.2011 г. № 26 часопіс «Весці БДПУ. Серыя 1» уключаны ў Пералік навуковых выданняў Рэспублікі Беларусь для апублікавання вынікаў дысертацыйных даследаванняў па педагагічных, псіхалагічных, філалагічных навуках.

У адпаведнасці з дагаворам

паміж БДПУ і ТАА «Навуковая электронная бібліятэка» (ліцэнзійны дагавор № 676-12/2016 ад 21.12.2016 г.) часопіс «Весці БДПУ» (у 3-х серыях) размяшчаецца на платформе eLIBRARY.RU і ўключаны ў Расійскі індэкс навуковага цытавання (РІНЦ) – бясплатны агульнадаступны інструмент вымярэння публікацыйнай актыўнасці вучоных і арганізацый.

Вести БГПУ

Ежеквартальный научно-методический журнал.
Издается с июня 1994 г.

№ 3(93) 2017

СЕРИЯ 1. Педагогика. Психология.
Филология

Главный редактор А. И. Жук

Редакционная коллегия:

А. В. Торхова (зам. главного редактора) (Республика Беларусь)
М. Ф. Бакунович (Республика Беларусь)
С. Е. Гайдукевич (Республика Беларусь)
А. А. Гируцкий (Республика Беларусь)
Д. В. Дятко (Республика Беларусь)
В. Г. Игнатович (Республика Беларусь)
В. Н. Клипинина (Республика Беларусь)
З. С. Курбыко (Республика Беларусь)
А. П. Лобанов (Республика Беларусь)
А. Муньот (Франция)
Л. А. Пергаменчик (Республика Беларусь)
В. Н. Пунчик (Республика Беларусь)
А. И. Савенков (Российская Федерация)
В. Д. Стариченок (Республика Беларусь)
В. М. Сула (Республика Польша)
М. А. Холодная (Российская Федерация)
И. А. Царик (Республика Беларусь)
И. И. Цыркун (Республика Беларусь)
И. В. Шеститко (Республика Беларусь)

Адрес редакции:

Ул. Могилевская, 37, к. 124,
220007, Минск,
тел. 219-78-12
e-mail: vesti@bspu.by

Свидетельство № 1353 от 06.05.10.
Министерства информации
Республики Беларусь

Подписано в печать 19.09.17.
Формат бумаги А4 1/8. Бумага офсетная.
Гарнитура Ариал. Ризография.
Усл. печ. л. 16,28. Уч.-изд. л. 19,22.
Тираж 100 экз. Заказ 531.

Издатель и полиграфическое исполнение:
Учреждение образования «Белорусский
государственный педагогический
университет имени Максима Танка».
Свидетельство о государственной
регистрации издателя печатных изданий
№ 1/236 ад 24.03.14.

Лицензия № 02330/448 ад 18.12.13.

Ул. Советская, 18,
220030, Минск.

Ответственный секретарь Н. И. Смолич

Редактор Н. И. Смолич

Компьютерная верстка Е. В. Мазовка

© Вести БГПУ. Серия 1. 2017. № 3.

В соответствии с приказом Высшей аттестационной комиссии от 02.02.2011 г. № 26 журнал «Весті БДПУ. Серія 1» включен в Перечень научных изданий Республики Беларусь для опубликования результатов диссертационных исследований по педагогическим, психологическим, филологическим наукам.

В соответствии с договором

между БГПУ и ООО «Научная электронная библиотека» (лицензионный договор 676-12/2016 от 21.12.2016 г.) журнал «Весті БДПУ» (в 3-х сериях) размещается на платформе eLIBRARY.RU и включен в Российский индекс научного цитирования (РИНЦ) – бесплатный общедоступный инструмент измерения публикационной активности ученых и организаций.

BSPU Bulletin

Quarterly scientific-methodical journal
Published since June 1994

№ 3(93) 2017

SERIES 1. Pedagogic. Psychology.
Philology

Editor-in-Chief A. Zhuk

Editorial Board:

H. Torkhava (*First Deputy Editor-in-Chief*) (Republic of Belarus)
M. Bakunovich (Republic of Belarus)
S. Gaydukevich (Republic of Belarus)
A. Girutski (Republic of Belarus)
D. Dzyatko (Republic of Belarus)
V. Ignatovich (Republic of Belarus)
V. Klipinina (Republic of Belarus)
Z. Kurbyka (Republic of Belarus)
A. Labanau (Republic of Belarus)
A. Mougnotte (France)
L. Pergamenshchik (Republic of Belarus)
V. Punchyk (Republic of Belarus)
A. Savenkov (Russian Federation)
V. Starychonak (Republic of Belarus)
W. Supa (Republic of Poland)
M. Kholodnaya (Russian Federation)
I. Tsaryk (Republic of Belarus)
I. Tsyrukun (Republic of Belarus)
I. Shastsitka (Republic of Belarus)

Editorial Office Contacts:

Mogilyovskaya street, 37, room 124
220007, Minsk, Republic of Belarus.
Tel. 219-78-12
e-mail: vesti@bspu.by

Certificate No 1353 from 06.05.10
of the Ministry of Information
of the Republic of Belarus

Passed for printing 19.09.17.
Format 60×24 1/8. Offset paper. Font *Arial*.
Kislo. Typography. Conventional printed sheet 16,28.
Publisher's signature 19,22.
Circulation 100 copies. Order 531.

Publishing and printing: Educational
establishment "Belarusian State Pedagogical
University named after Maxim Tank".

Certificate about state registration
of publishers of printings No 1/236 from
24.03.14.

License No 02330/448 from 18.12.13.

Sovetskaya street, 18,
220030, Minsk, Republic of Belarus.

Deputy Editor-in-Chief N. Smolich

Editor N. Smolich

Desktop Publishing A. Mazouka

© BSPU Bulletin. Series 1. 2017. No 3.

In compliance with the order of the Higher Attestation Commission from 02.02.2011 No 26 the journal "BSPU Bulletin. Series 3" is included into the List of scientific publications of the Republic of Belarus for publishing the results of these research on Pedagogic, Psychology and Philology.

According to the agreement
between BSPU and Pvt Ltd "Scientific Electronic Library" (licence contract № 676-12/2016 from 21.12.2016)
the journal "BSPU Bulletin" (3 series) is placed on the platform eLIBRARY.RU and included in the Russian Science Citation Index (RSCI) – free
public instrument for measuring publishing activity of scientists and organizations

Столярчук О. А. РЕФЛЕКСИЯ ПРЕПОДАВАТЕЛЯМИ
И СТУДЕНТАМИ ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ ОСОБЕННОСТЕЙ
ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО СТАНОВЛЕНИЯ БУДУЩЕГО
СПЕЦИАЛИСТА 74

Stoliarchuk O. LECTURERS' AND STUDENTS'
REFLECTION OF PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS
OF FUTURE SPECIALIST'S PROFESSIONAL
BECOMING 74

Філалогія

Philology

Мовазнаўства

Linguistics

Никитевич А. В. НАИМЕНОВАНИЯ ЛИЦА ПО РОДУ
ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В СОСТАВЕ ФРАГМЕНТОВ ЛЕКСИКО-
СЛОВООБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ГНЕЗД 79

Nikitevich A. NOMINATIONS OF PERSON BY TYPE
OF ACTIVITY IN THE STRUCTURE OF LEXICAL WORD-
BUILDING NESTS FRAGMENTS 79

Чайка Н. У. КАНСТРУКЦЫІ З СІНТАКСІЧНАЙ
РЭДУКЦЫЯЙ У БЕЛАРУСКАЙ МОВЕ 83

Chajka N. CONSTRUCTIONS WITH THE SYNTACTIC
REDUCTION IN the BELARUSIAN LANGUAGE 83

Трофимович Т. Г. ОТРАЖЕНИЕ КОММУНИКАТИВНОЙ
ТАКТИКИ СРЕДНЕВЕКОВОГО ДЕЛОВОГО ОБЩЕНИЯ
ВОСТОЧНЫХ СЛАВЯН В ТЕКСТАХ ПОЛОЦКИХ ГРАМОТ
XIII – НАЧАЛА XVI в. 88

Trofimovich T. THE REFLECTION OF THE COMMUNICATIVE
TACTICS OF THE EASTERN SLAVICS MEDIEVAL BUSINESS
COMMUNICATION IN POLOTSK CREDENTIALS OF THE XIII –
THE BEGINNING OF THE XVI CENTURIES 88

Овсейчик Ю. В., Манько Н. И. ДИФФЕРЕНЦИАЦИЯ
АТРИБУТИВНОГО И ПРЕДИКАТИВНОГО ВЫРАЖЕНИЯ
ПРИЗНАКА ВО ФРАНЦУЗСКОМ ЯЗЫКЕ 92

Auseichyk Y., Manko N. ABOUT THE DIFFERENCE
OF AN ATTRIBUTIVE AND PREDICATIVE EXPRESSION
OF THE CHARACTERISTIC IN FRENCH 92

Васіленка К. М. РОЛЯ ГРАМАТЫЧНЫХ КАТЭГОРЫЙ
У ПАБУДОВЕ ДЫСКУРС-КАРЦІН СВЕТУ І КАРТЭЖНАГА
ЎЗАЕМАДЗЕЙННЯ 96

Vasilenko E. THE ROLE OF GRAMMATICAL CATEGORIES
IN CREATING DISCOURSE PICTURES OF THE WORLD AND
CORTEGE INTERACTION 96

Филиппович М. О. ОСОБЕННОСТИ РЕПРЕЗЕНТАЦИИ
ЛЕКСИКИ МОДАЛЬНОСТИ ОДОРЧЕСКОГО
ВОСПРИЯТИЯ В РОМАНЕ ПАТРИКА ЗЮСКИНДА
«ПАРФЮМЕР» 101

Filippovich M. FEATURES OF THE REPRESENTATION
OF THE LEXICON OF THE MODALITY OF OLFACTORY
PERCEPTION IN THE NOVEL BY PATRICK ZUSKIND
«PERFUME» 101

Літаратуразнаўства

Studies in Literature

Белая А. І. ТЫП ПАЛЯЎНІЧАГА Ў КУЛЬТУРНАЙ
ПАРАДЫГМЕ ПАМЕЖЖА ЭПОХ 105

Belav E. THE TYPE OF HUNTER IN THE CULTURAL
PARADIGM OF THE BORDERLINE EPOCH 105

Синяк Е. П. СЮЖЕТНО-КОМПОЗИЦИОННЫЕ
ЭЛЕМЕНТЫ В СОЗДАНИИ ХУДОЖЕСТВЕННОГО ОБРАЗА
ГЕРОЯ В РОМАНЕ И. ШАМЯКИНА «ГЛУБОКОЕ ТЕЧЕНИЕ»
И ПОВЕСТИ «ТОРГОВКА И ПОЭТ» 109

Sinyak Ye. THE ROLE OF PLOT AND COMPOSITION
ELEMENTS IN CREATING AN ARTISTIC IMAGE OF THE
PROTAGONIST IN THE NOVEL "DEEP STREAM" AND
STORY "A SALESWOMAN AND A POET" BY I. SHAMYAKIN 109

Самигулина Е. А. «ОБНАЖЕНИЕ ИДЕОЛОГИИ»
И АКТУАЛИЗАЦИЯ ПОТЕНЦИАЛА СЛОВА В ПОЭТИЧЕСКИХ
ПРИЕМАХ АМЕРИКАНСКОГО ПОСТАВАНГАРДА 114

Samigulina E. A. «UNCOVERING OF THE IDEOLOGY»
AND ACTUALIZATION OF WORD'S POTENTIAL IN POETIC
METHODS OF AMERICAN POST-AVANT-GARDE 114

Бурко Д. І. ПРАБЛЕМА ЭКЗИСТЭНЦЫАЛЬНАГА ВЫБАРУ
Ў КАНТЭКСЦЕ ЖЫЦЦЁВАГА ШЛЯХУ ГЕРОЎ ПРОЗЫ
МІХАСЯ СТРАЛЬЦОВА І МАРЭКА ХЛАСКО 119

Burko D. THE PROBLEM OF EXISTENTIAL CHOICE
IN THE CONTEXT OF HEROES' LIFE PATH IN WORKS
BY MIKHAS STRELTSOV AND MAREK HLASKO 119

Казлова Д. А. ПСИХАЛАГІЧНЫ АСПЕКТ
У ТВОРЧАСЦІ ЯКУБА КОЛАСА 124

Kazlova D. A. PSYCHOLOGICAL ASPECT
IN CREATIVE ACTIVITY OF YAKUB KOLAS 124

Шикуть А. А. ПОДХОДЫ К ОПРЕДЕЛЕНИЮ ЖАНРА
ЭКЗИСТЕНЦИАЛЬНОГО РОМАНА (НА ПРИМЕРЕ
КОНЦЕПЦИЙ Ж.-П. САРТРА, А. КАМЮ И И. ХАССАНА) 129

Shikut A. THE APPROACHES TO THE DEFINITION
OF AN EXISTENTIAL NOVEL (on THE EXAMPLE OF
J.-P. SARTRE'S, A. CAMUS', AND I. HASSAN'S CONCEPTS) .. 129

Рэцэнзіі

Reviews

БАВИЛОНСКАЯ БАШНЯ КАК СИМВОЛ,
КАК КОНЦЕПТ, КАК СУДЬБА 134

BABYLON TOWER AS A SYMBOL, AS A CONCEPT,
AS A DESTINY 134

ТРЫЛОГІЯ ПРА МНАГАЗНАЧНАСЦЬ СЛОВА
Ў БЕЛАРУСКАЙ МОВЕ 136

TRILOGY ON THE POLYSEMY OF WORDS
IN THE BELARUSIAN LANGUAGE 136

УДК 81'367:811.161.3

UDC 81'367:811.161.3

КАНСТРУКЦЫІ З СІНТАКСІЧНАЙ
РЭДУКЦЫЯЙ У БЕЛАРУСКАЙ
МОВЕCONSTRUCTIONS WITH
THE SYNTACTIC REDUCTION
IN THE BELARUSIAN LANGUAGE

Н. У. Чайка,

*доктар філалагічных навук, прафесар
кафедры беларускага мовазнаўства БДПУ*

N. Chajka,

*PhD, Associate Professor, Department
of Belarusian Linguistics BSPU*

Паступіў у рэдакцыю 11.04.17.

Received on 11.04.17.

У артыкуле прааналізаваны метадалагічныя прынцыпы даследавання структурна-сітаксічных мадыфікацый беларускай мовы – канструкцый з сітаксічным нулём, эліпсісам, сітаксічнай рэдукцыяй і кампрэсіяй, выкладзены тэарэтычныя асновы кампенсаторнай сітаксічнай тыпалогіі, паказаны ўзроўні замяшчэння апушчанага кампанента. Выяўлены і сістэматызаваны фактары, што абумоўліваюць функцыянаванне адзінак дынамічнага сітаксісу, – моўнай эканоміі, структурнага пашырэння, актуалізацыі пэўнай інфармацыі і інш.

Разгледжаны аспекты вывучэння канкрэтнай сітаксічнай адзінкі, даследаваны тэарэтычныя асновы сітаксічных школ і напрамкаў, у межах якіх вывучаліся варыятыўныя моўныя адзінкі, – фармальнай, структурнай, семантычнай, функцыянальнай.

Ключавыя словы: сітаксічная рэдукцыя, сітаксічная кампрэсія, эліпсіс, сітаксічны нуль, структурна-сітаксічныя мадыфікацыі, дынамічныя працэсы ў сітаксісе.

The article analyzes the methodological principles of research of the Belarusian language structural-syntactic modifications – structures with syntactic zero, ellipsis, syntactic reduction and compression, it presents the theoretical foundations of the compensatory syntactic typology and shows the levels of dropped component substitution. The factors that determine the functioning of dynamic syntax units are revealed and systematized, – the factor of language economy, structural expansion, updating certain information and others.

The paper presents the study of the syntactic units specific aspects, theoretical bases of syntactic schools and areas in which divergent linguistic units were investigated – the formal, structural, semantic, functional – are analysed.

Keywords: syntactic reduction, syntactic compression, ellipsis, syntactic zero, structural-syntactic modifications, dynamic processes in syntax.

Шырокае функцыянаванне структура-сітаксічных мадыфікацый атыывізавала пошукі глыбокай, разнастайнай і паслядоўнай сістэмы для іх апісання і упарадкавання. Асноўнымі метадалагічнымі прынцыпамі становяцца *сістэмнасць, структурнасць і іманентнасць*, што дазволіла ўзняць тэарэтычную базу сітаксісу на якасна новую ступень развіцця і адкрыць перспектывы для даследавання найбольш складаных сітаксічных з'яў.

Пытанне пра сітаксічныя мадыфікацыі распрацоўвалася ў адпаведнасці з пэўнымі тэарэтычнымі і метадалагічнымі прынцыпамі канкрэтнай сітаксічнай школы. Большасць даследчыкаў атаясамлівалі прыроду структурных варыятыўных адрозненняў – сітаксічнага нуля і эліпсіса, рэдукцыі і кампрэсіі (Ш. Балі, Л. С. Бархударэў, Е. М. Галкіна-Федарук, Г. Г. Інфантава, Н. У. Огнева, З. Я. Тураева, Г. А. Хабургаеў [1–7]).

Такое меркаванне, безумоўна, не пазбаўлена логікі, бо дынамічныя моўныя працэсы абумоўлены нязначнай колькасцю фактараў – моўнай

эканоміі, структурнага пашырэння, актуалізацыі пэўнай інфармацыі і інш. Пры гэтым для упарадкавання і сістэматызацыі структура-сітаксічных мадыфікацый лічым мэтазгодным выкарыстоўваць метадалагічныя прынцыпы кампенсаторнай сітаксічнай тыпалогіі.

Аналіз і сістэматызацыя варыятыўных адзінак на сённяшні дзень ажыццяўляецца на аснове метадалагічных прынцыпаў пераважна структурнага і семантычнага сітаксісу, і, адпаведна, класіфікацыя будзеца на аснове базавых характарыстык статычнага сітаксісу. Напрыклад, класіфікацыя парцэляваных канструкцый Л. І. Буракі заснавана на сітаксічнай функцыі далучальнай канструкцыі і на характары сітаксічных сувязей і адносін [8]. Кваліфікацыя з'яў сітаксічнай кампрэсіі, рэдукцыі, празмернасці А. В. Грудзевай, І. Гінзбурга, Р. Гжегарчыковай, І. Харма [9–12] грунтуецца на метадалагічных прынцыпах структурнага сітаксісу – у адпаведнасці з відамі апушчаных кампанентаў. Упарадкаванне вытворных канструкцый А. Я. Міхневічам заснавана на відах пераўтварэння прэдыкатыўнага кампа-

нента – са зменай або без змены лексіка-граматычнага класа слоў [13].

Узяўшы за аснову кампенсаторную прыкмету, можна выявіць спецыфічныя асаблівасці кожнай адзінкі дынамічнага сінтаксісу. Напрыклад, спосабам ідэнтыфікацыі семантыкі словаформы ў вытворных канструкцыях выступае трансфармацыйная парадыгма, таму і стэматызацыю лічым мэтазгодным праводзіць у адпаведнасці з гэтай прыкметай. За аснову тыпалогіі вытворных канструкцый, на наш погляд, павінен быць узяты характар сінтаксічнай сувязі – канстантны або пераменны. Важным параметрам таксама выступае функцыя кампанента – рэляцыйная або прэдыкатыўная. На аснове такіх параметраў канструкцыю *Сцяпан – у салдатах. Тры гады ўжо* (З. Бядуля) можна кваліфікаваць як канстантна-непераўтваральную прэдыкатыўную, а канструкцыю *То баль, то – у пострыг. Гэта несур'ёзна* (Р. Баравікова) – як канстантна-пераўтваральную прэдыкатыўную; канструкцыю *У позірках – і радасць, і вясна* (Янка Брыль) – як пераменна-пераўтваральную рэляцыйную. Такая класіфікацыя, на наш погляд, магла б ахапіць усе сінанімічныя сінтаксічныя пераўтварэнні і перафразаванні.

Канструкцыі з імпліцытнай семантыкай таксама могуць атрымаць кваліфікацыю ў адпаведнасці з кампенсаторнай прыкметай. Паколькі імпліцытную семантыку канструкцыя набывае ў выніку логіка-семантычных адносін паміж кампанентамі звышфразаванага адзінства, значыць, іх і трэба разглядаць у якасці спосабаў кампенсацыі сэнсу. На наш погляд, у аснову класіфікацыі падобных з'яў неабходна пакласці від логіка-семантычных адносін, што выконвае кампенсаторную функцыю. Напрыклад, канструкцыю тыпу *Больша, мы будзем вячэацца? – Ты забыўся, што я камсамолка!* можна кваліфікаваць як адмоўна-прычыны тып на той падставе, што імпліцытную семантыку адмоўна-прычыны набывае ў выніку пэўнай лагічнай аперацыі. У дадзеным выпадку канструкцыя *Ты забыўся, што я камсамолка!* змяшчае прычыну ў пачыненні да прамой семантыкі – адмоўна-прычыны тып: *Мы вячэацца не будзем. Прычына таму наступная: я камсамолка.* Падобныя канструкцыі могуць змяшчаць пасылку ў дачыненні да адмоўна-прычыны тыпу: *Вы так позна з універсітэта? – У нас канікулы.* На нашу думку, падобны падыход зможа даць вычарпальную характарыстыку канструкцыям з імпліцытнай семантыкай і выявіць заканамернасці іх функцыянавання.

Функцыянаванне канструкцый з сінтаксічнай кампрэсіяй тыпу *Кава з Бразіліі або Малюнак на паперы* ці з сінтаксічнай рэдукцыяй тыпу *Фірма гарантуе, Тэма хвалюе*, на наш погляд, таксама абумоўлена наяўнасцю кампенсаторнага кампанента. Пры сінтаксічнай рэдукцыі ў якасці названага кампанента можа выступаць парцэляваная

канструкцыя, напрыклад: *Вядуць па жытняй сцяжынцы. Чатырох. Пад канвоем. З дому* (А. Куляшоў) або *Трэба Сашу папярэдзіць. Каб не схалілі яе* (І. Шамякін). У такім выпадку тыпалагічна істотнай прыкметай будзе выступаць спосаб кампенсацыі сэнсу, у дадзеным выпадку прыналежнасць кампенсаторнага кампанента да пэўнага моўнага ўзроўню – структурнага або семантычнага. Такім чынам, кампенсаторны кампанент у парцэляванай канструкцыі тыпу *Пішу. Письмо бацькам* суадносіцца з кампанентам семантычнай структуры сказа – аб'ектывам, у парцэляванай канструкцыі тыпу *Папярэдзьце рабочых. Каб заўтра выйшлі на працу* – са структурным кампанентам. Таму і кваліфікаваць іх неабходна адпаведным чынам – тып з аб'ектным кампанентам (1) і тып з аб'ектнымі адносінамі (2). Такі падыход дазволіць упарадкаваць адзінкі дынамічнага сінтаксісу на аснове агульнай прыкметы – кампенсаторнай.

Прапануемая металогія ўключае некалькі этапаў і з'яўляецца, на наш погляд, найбольш прыдатнай для выяўлення тыпалогіі сінтаксічнай рэдукцыі ў беларускай мове. Яна дазваляе ўстанавіць параметры тыпалогіі рэдукцыі, вызначыць і сістэматызаваць тыпалагічна істотныя прыкметы, адряднаць аб'екты ў тыпы і класы на аснове адпаведных параметраў, акрэсліць тыпалагічныя заканамернасці рэдукцыі і іх характар (універсальны або ўнікальны), выявіць тыпалогію сістэмы моўных механізмаў, што рэгулююць функцыянаванне канструкцый з сінтаксічнай рэдукцыяй.

Канструкцыі з сінтаксічнай рэдукцыяй шырока функцыянуюць у творах мастацкай літаратуры. Выдзяляюцца канструкцыі з сінтаксічнай рэдукцыяй, у якіх кампенсаторную функцыю выконваюць аб'ектныя адносіны. У большасці выпадкаў кантэкст указвае не толькі на семантыку рэдуцыраванага кампанента, але і на яго форму: *Зязюля. Галоўныя спецыялісты сабраліся? Пасля заўтра пачынаем уборку бульбы. Усе службы гатовы? Галоўны інжынер, гавары, што ў нас і як. Міхась (малады энергічны мужчына, час ад часу п'яшчотна пазіраючы на дзяўчыну, раскрыў блакнот). Тры капалкі не зможам выцягнуць у поле. Стаяць трактары. Далі б запчасткі, самі зрабілі б. І машын не хапае, на вываз. Хоць бы дзесятак, па два рэйсы... Зязюля. Як? Чаму? (А. Дзялендзік); *Зязюля (узяў трубку, пачаў ласкава). Аляксей Міхайлавіч? Зязюля. Рады чуць ваш магутны голас! Аляксей Міхайлавіч, нейкае непаразуменне? Мы прасілі... Стаяць трактары! З-за ерунды. Калі па бульбе ўдараць маразы. Аляксей Міхайлавіч, ну хоць бы пяць... На каленях – тры... Родны мой, добры – інакш – катастрофа! Страцім ураджай. На першым годзе праграмы. Так, але... Як – самім выкручвацца? (Вочы поўныя гневу, голас пераходзіць на высокія ноты.) (А. Дзялендзік); *Таіса (п'яшчотна праяла пальцамі па яго скро-***

нях, пацалавала). Чаму яны не зрабілі гэта раней? Столькі часу страціла... Каго замест цябе? Зязюля (усміхнуўся, не адразу). **Не здагадаешся...** Твайго мужа (А. Дзялендзік). Кампенсаторная функцыя аб'ектных адносін падпарадкавана тэндэнцыі да лаканічнасці выказвання і спрыяе напружанасці тэкставага ўтварэння: Таіса. Харытона?! Сапраўды – свет цесны. Табе – іншую гаспадарку? Зязюля. Наўрад ці (А. Дзялендзік); Тарантул. **Гм... Не хацелася б.** Гэта разладзіць вяселле. І папаўзуць дурныя пагалоскі. Ну, а калі мы паставім умовы самой прынцэсе? Ківайла. Прынцэса... Я чуў, што яна шукае па ўсім свеце высакароднага і мужага рыцара, які здолеў бы вызваліць яе татку. **А што, калі знойдзе?** (П. Васючэнка); Антонавіч (усміхнуўся). Сёння я ўжо не хачу. Каб пайсці на гэтую катаргу, я павінен бачыць вялікую мэту. Зараблю дзесяць тысяч, дваццаць... **А куды?** Машына ёсць... (А. Дзялендзік).

Сінтагматычнае напружанне, уласцівае рэдукцыі, дазваляе зрабіць акцэнт на інфармацыі, што апускаецца. Аб'ектныя адносіны дапаўняюць і ўдакладняюць апушчаны элемент. Нярэдка назіраюцца выпадкі, калі семантыка рэалізуецца на аснове імплікацыі: Стары. *Конеі звалі.* Цяпер за старшыню ўзяліся? Я так думаю. Мы тады ўсім сходам... Памятаеце? Прагаласавалі, каб будоўлю пахаваць. А адказвае Зязюля, адзін. **Ці справядліва?** Дык няхай здымаюць і нас. Усіх. Хто са мною згодны? Ляшчук. Далей ехаць няма куды... Дагаварыліся! (Глядзіць на Бондара) Вось да чаго давёў выхаваўчую работу! **У стары добры час за гэта...** (А. Дзялендзік).

Функцыянаванне канструкцый з сінтаксічнай рэдукцыяй можа быць абумоўлена тэндэнцыяй да неўжывання збытکوўнага кампанента. Пры гэтым захоўваюцца семантыка-сінтаксічныя сувязі і адносіны, і сэнс выказвання застаецца саматэсным і ўспрымаецца адэкватна. Такія сказы звычайна змяшчаюць выключна ключавыя кампаненты, якія складаюць месці сказа: Сын. Што? Ужо сытыя? Вы ад мяне патрабуеце праўды. А мне ад вас? Чэльга? Мне таксама трэба праўда. Мне яна больш патрэбна! Больш, як вам ад мяне! Я – маленькі, і мая хлусня маленькая. А вы вялікія. І ваша хлусня – аграмадная! Для мяне яна аграмадная (А. Макаёнак); Наталля Мікалаеўна (страсна) Я веру – ён жывы, ён цэлы. Ён вернецца. Я ведаю свайго мужа. Ён вернецца – яму ж трэба... Ён пачаў... Перад тым вечарам ён пачаў сур'ёзную работу для журнала. **Вот ён тэзісы...** Пачатак. (Дадае чырвоную запісную кніжачку) **Асталася...** Ды не, ён вернецца, ты не сумнявайся, Раечка. Рая. Ну што вы! Я ж ведаю, што вы добрая і ваш Віктар Васільевіч таксама быў добрым чалавекам. Нават ён не мог перашкодзіць гэтаму землетрасенню, гэтаму катаклізму (А. Макаёнак).

Багатыя экспрэсіўныя магчымасці сінтаксічнай рэдукцыі дазваляюць шырока выкарыстоў-

ваць іх у драматургічных творах. Хуткая змена падзей, эмацыяна афарбаваная мова, рэплікі персанажаў, сцісласць інфармацыі характэрна для мовы названага жанра: Стары. *Сынок, тады мы цябе падвялі...* Памятаеш? (Новікавай) *Даўно гэта было. Ён узараў спачатку соткі, думаючы, што заўтра мы дружна выйдзем на калгаснае поле...* А назаўтра – ні адзін не выйшаў на работу. Тады ён падагнаў да дому грузавік і пачаў грузіць свае рэчы... Моцна, Іванавіч, мы былі вінаватыя. А цяпер? **За што?!** (А. Дзялендзік); Наталля Мікалаеўна. Ну, вось... бяры мужа. Рая. Федзя! Федзечка! Прыйшоў, нарэшце!!! Ухватаў. Ну, чаго ты? Здурнела? Што такое? Што тут здарылася? Наталля Мікалаеўна (радасна). Ну, вось і ўсё, і ўсё. А ты непакоілася. (Хведару) Яна так непакоілася, так баялася, так перажывала за вас. Усю ноч не спала... (Заўважае непрыязнасць, халоднасць, нават варожасць Ухватава і радасць знікае з твару Наталлі Мікалаеўны. Голас становіцца глушэй, цішэй. І сама яна адчувае сябе нібы ў нечым вінаватай) *А вы прыйшлі. Я ёй гаварыла...* Ну, цяпер я магу пайсці. Стакойнай ночы. Бываеце здаровы. (І яна пайшла, прыніжаная, ціхая, як бы і сапраўды вінаватая) (А. Макаёнак).

Сінтаксічны пад беларускай мовы набывае дынамічны характар, становіцца «актуалізаваным». Парушаюцца сінтагматычныя сувязі для выдзялення семантычна значымых кампанентаў: Камарына. *Міхайлавіч пасадзіў Валянціну на «бобіла» і пакацілі на той бераг. Там заўсёды сустракаюцца маладыя.* (Памаўчала) *Было такое каханне! Людзі не маглі нарадавацца.* **А потым...** (А. Дзялендзік); Васіль (бубніць паблажліва). *А толькі ныла ўсё: няўдачліва я яго радзіла, няўдачны ён атрымаўся...* А ён цябе на ўсю краіну... *Увесь народ цяпер ведае, што на зямлі жыве...* Ганна з Вежак... *І што сын у яе ёсць...* Хоць і далёка, але ж ёсць... Гастрыт. *Не пайду! Нечага тут...* (Да Ганны.) *Ганна, я цябе паважаю, але я чэсны... я справядлівы... Не крыўдуй...* **Не пра цябе гэта ўсё. Не ён гэта.** Ганна. **А хто ж?** (А. Дудараў). Назіраюцца выпадкі неўжывання найбольш важных кампанентаў, у такіх сітуацыях яны набываюць асаблівую значнасць і змештаваю ёмістасць: Васіль. *Дык як жа гэта я?.. Забыўся...* Ганна (устала з лаўкі). (А. Дудараў); Мама. *Сынок! А ты з кім? Сын. Мама! Ты забываеш, што для мяне палітычны камен-татар важней за...* Ды тут хоць каменне хай з неба падае... *Не перашкаджай!* (А. Макаёнак).

У канструкцыях з сінтаксічнай рэдукцыяй сфарміравалася ўстойлівая тэндэнцыя да перадачы прэдыкатыўных катэгорый аналітычным спосабам. Сінтаксічныя адносіны часта ўказваюць на значэнне часу ў канструкцыях з сінтаксічнай рэдукцыяй: Ківайла. *Яго няма можна прывесці, бо ён...* Тарантул. *Што ён? А ну ты, малады!* (П. Васючэнка). Мадальнасць фарміруецца на аснове значэння часціцы: Зоська. *Глупства!*

Слых ва ўсіх ёсць. **Давай разам.** Падцягвай. Бачыш? Атрымалася. Можна і ў рыцары цябе прысвячаць (П. Васючэнка). Значэнне персанальнасці таксама выражаецца аналітычна – праецыруецца на ключавы сказ: Ляшчук. Я тут працаваў... **Лепшыя гады! Часам з такім сумам... Самая вялікая любоў...** Па сутнасці, адзіная (А. Дзялендзік); Ляшчук (паглядзеў на Таісу). Штосьці такіх сімпатычных раней я тут... Таіса (зірнула на часопіс, які несла жанчына). **З рэдакцыі часопіса «Крестьянка». Па пісьму даяркі.** Ляшчук. А, адразу на баль! Сёння мяняем старшыню (А. Дзялендзік).

Сінтаксічная рэдукцыя абумоўлена тэндэнцыяй да падзелу граматычных структур, у выніку якога некаторыя часткі могуць набываць самастойны характар. Пры гэтым часта назіраецца анафарычная замена аб'ектных кампанентаў: Сын. *Ма-а-ма! Ты не крыўдуй на мяне. Слухай, мама, з табой жа я шчыра. Як з мамай. А з кім жа яшчэ? Я што падумаў, тое і сказаў. Калі не так, ты навучы* (А. Макаёнак).

Назіраюцца выпадкі, калі кампенсаторны кампанент мае структурнае падабенства з далучальнай канструкцыяй і ўказвае на рэдуцыраваны аб'ект: Сын. *Гэта цацка. Каму? Дзецям, якія жылі ў пячорах. Сённяшняя цацка – гэта заўтрашняя зброя. Тата. Уяві сабе – не ведаў* (А. Макаёнак). У некаторых канструкцыях экспліцытна выражаецца толькі дзеяслоў з фазісным значэннем, семантыка ў падобных выпадках маркіруецца выключна на аснове актуалізацыі ўмаўчання: Сын. *Рве дыпламатычныя адносіны.* (Філасофствуе) *Тут разабрацца трэба. Пакуль што я нічога не разумею. Выходзіць – я вінаватая. Але ў чым? Далусцім, усё было, як было, толькі я не падслухаў... Тады усё было б прыстойна... Нават калі б і падслухаў, але стаўся і прамаўчаў – таксама усё было б прыстойна, і я, і мама былі б харошыя. Дзіўна. Не разумею.* (Злуецца). *Але ж дзеці павінны ўзбагацца вопытам бацькоў.* (З крыўдай) *А мяне дык патра-*

буюць – што б я ні зрабіў, нават калі нашкодзіў – не ўтойваць, прызнавацца. А чаму ж яна? А можа, і яна нашкодзіла? (Паўза) Вот задача! (Раптам успомніў) Правароніў! Ён жа даўно пачаў... (А. Макаёнак).

Назіраюцца выпадкі функцыянавання кампенсаторнага кампанента – прамога далаўнення выражанага імпліцытна: Сын. *Быў. Я яго выслухаў, а ён мяне. Абгаварылі... Сястрычка! Ты зноў хочаш падкараціць сваю спаднічку! Ужо трэці раз. Скора ног не хопіць* (А. Макаёнак).

Паміж расчлянёнымі структурамі часам усталяваюцца прэдыкатыўныя адносіны. Кампенсаторная функцыя кампанентаў рэалізуецца спосабам неўжывання прэдыкатыўнага кампанента: Сын (прытуліў сястру). *Значыць, ты яшчэ... У наш суровы век ты... Занадта ты далікатнае стварэнне. Ну што ж, і такія таксама патрэбны. Будзь такая, якая ты ёсць – мяккая, добрая, як папрок грубым людзям. Ты дзякуй мне за гэты эксперымент. Я праверіў, як можна выкарыстаць зайздрасць. Делікатная, ласкавая душа становіцца жорсткай... Сумеў* (А. Макаёнак); спосабам актуалізацыі семантычнага кампанента: Тата. *Ты мяне проста абабраў. Мой бюджэт проста не вытрымлівае. Я не маю за што купіць прыстойных сьцягарт. Вымушаны курыць нейкую дрэнную і дыкідвацца...* Сын. *...дэмакратам. А можна зусім кінуць курыць. Калі верыць літаратуры, ты (жэст на стэлажы), нікацін вельмі шкідлы. Нібыта рак...* (А. Макаёнак).

Такім чынам, як паказалі даследаванні, канструкцыі з сінтаксічнай рэдукцыяй шырока ўжываюцца ў сучаснай беларускай драматургіі. Гэта абумоўлена неабходнасцю актуалізацыі часткі выказвання. Падобныя дынамічныя працэсы часта парушаюць сінтаксічныя сувязі і адносіны, павялічваюць паўзы паміж часткамі выказвання, што спрыяе выдзяленню семантычна значымай інфармацыі. Кампенсаторная функцыя ў большасці выпадкаў ажыццяўляецца на аснове аб'ектных адносін, радзей – прэдыкатыўных.

ЛІТАРАТУРА

1. Балли, Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка / Ш. Балли ; пер. с 3-го фр. изд. Е. В. и Т. В. Вентцель. – М. : Изд-во иностр. лит., 1955. – 416 с.
2. Бархударов, Л. С. К вопросу о поверхностной и глубинной структуре предложения / Л. С. Бархударов // Вопр. языкознания. – 1973. – № 3. – С. 50–61.
3. Галкина-Федорук, Е. М. Суждение и предложение / Е. М. Галкина-Федорук ; Моск. гос. ун-т. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1956. – 73 с.
4. Инфантова, Г. Г. Нулевые компоненты как способ образования синтаксической формы / Г. Г. Инфантова // Вопросы синтаксиса современного русского литературного языка : сб. ст. / Рост. гос. пед. ин-т ; редкол.: Г. Ф. Гаврилова (отв. ред.), Т. Е. Гильченко, В. П. Малащенко. – Ростов н/Д, 1973. – С. 59–67.
5. Огнева, Н. В. Неполные предложения как элемент структуры межбазисных связей / Н. В. Огнева // Текстобразующие потенции языковых единиц и категорий : межвуз. сб. науч. тр. / Барнаул. гос. пед. ин-т ; редкол.: Э. Е. Курлянд (отв. ред.), Л. А. Козлова, М. Е. Обнорская. – Барнаул, 1990. – С. 98–108.

REFERENCES

1. Balli, Sh. Obshchaya lingvistika i voprosy frantsuzskogo yazyka / Sh. Balli ; per. s 3-go fr. izd. Ye. V. i T. V. Bentyel. – M. : Izd-vo inostr. lit., 1955. – 416 s.
2. Barkhudarov, L. S. K voprosu o poverkhnostnoy i glubinnoy structure predlozheniya / L. S. Barkhudarov // Vopr. yazykoznanija. – 1973. – № 3. – S. 50–61.
3. Galkina-Fedoruk, Ye. M. Suzhdeniye i predlozheniye / Ye. M. Galkina-Fedoruk ; Mosk. gos. un-t. – M. : Izd-vo Mosk. un-ta, 1956. – 73 s.
4. Infantova, G. G. Nulevyye komponenty kak sposob obrazovaniya sintaksicheskoy formy / G. G. Infantova // Voprosy sintaksisa sovremennogo russkogo literaturnogo yazyka : sb. st. / Rost. gos. ped. in-t ; redkol.: G. F. Gavrilova (otv. red.), T. Ye. Gilchenko, V. P. Malashchenko. – Rostov n/D, 1973. – S. 59–67.
5. Ogneva, N. V. Nepolnyye predlozheniya kak element struktury mezhbazatsnykh svyazey / N. V. Ogneva // Tekstobrazuyushchiye potentsii yazykovykh yedinit i kategoriy : mezhvuz. sb. nauch. tr. / Barnaul. gos. ped. in-t ; redkol.: E. Ye. Kurlyand (otv. red.), L. A. Kozlova, M. E. Obnorskaya. – Barnaul, 1990. – S. 98–108.

6. Тураева, З. Я. «Ноль» в синтаксисе как структурная модификация исходной модели / З. Я. Тураева, Я. Г. Биренбаум // Коммуникативно и структурно обусловленные модификации единиц языка : межвуз. сб. науч. тр. / Ленингр. гос. пед. ин-т ; редкол.: Н. А. Кобрин (отв. ред.) [и др.]. – Л., 1986. – С. 122–135.
7. Хабургаев, Г. А. Предложения с нулевым глагольным сказуемым в современном русском языке / Г. А. Хабургаев // Изв. Воронеж. гос. пед. ин-та. – 1962. – Т. 42 : Русский язык и методика его преподавания в средней школе : материалы II межвуз. лингвист. конф. – С. 45–50.
8. Бурак, Л. І. Далучэнне ў сучаснай беларускай мове / Л. І. Бурак ; навук. рэд. М. А. Жыдовіч. – Мінск : Выд-ва БДУ, 1975. – 256 с.
9. Грудева, Е. В. Избыточность текста, редукция и эллиipsis: (на материале русского языка) : автореф. дис. ... д-ра филол. наук : 10.02.19 / Е. В. Грудева ; С.-Петерб. гос. ун-т. – СПб., 2008. – 40 с.
10. Ginzburg, J. Clarification, ellipsis, and the nature of contextual updates in dialogue / J. Ginzburg, R. Cooper // Linguistics a. Philosophy. – 2004. – Vol. 27, № 4. – P. 297–365.
11. Grzegorzczkova, R. Wykłady z polskiej składni / R. Grzegorzczkova. – Warszawa : Wydaw. Nauk. PWN, 2002. – 159 s.
12. Harma, J. Sur l'omission du verbe et sa recuperabilité en français / J. Harma // Actes du 9e Congrès des romanistes scandinaves, Helsinki, 13–17 aout 1984. – Helsinki, 1986. – P. 135–146.
13. Михневич, А. Е. Проблемы семантико-синтаксического исследования белорусского языка : автореф. дис. ... д-ра филол. наук : 10.02.02 / А. Е. Михневич ; Акад. наук БССР, Ин-т языкознания. – Минск, 1976. – 44 с.
6. Turayeva, Z. Ya. "Nul" v sintaksise kak sturkturnaya modifikatsiya iskhodnoy modeli / Z. Ya. Turayeva, Ya. G. Birenbaum // Kommunikativno i strukturno obuslovlennyye modifikatsii yedinitis yazyka : mezhvuz. sb. nauch. tr. / Leningr. gos. ped. in-t ; redkol.: N. A. Kobrina (otv. red.) [i dr.]. – L., 1986. – S. 122-135.
7. Khaburgayev, G. A. Predlozheniya s nulevym glagolnym skazyuemym v sovremennom russkom yazyke / G. A. Khaburgayev // Izv. Voronezh. gos. ped. in-ta. – 1962. – T. 42 : Russkiy yazyk i metodika yego prepodavaniya v sredney shkole : materialy II mezhvuz. lingvist. konf. – S. 45-50.
8. Burak, L. I. Daluchennye u suchasnay belaruskay move / L. I. Burak ; navuk. red. M. A. Zhydovich. – Minsk : Vyd-va BDU, 1975. – 256 s.
9. Grudeva, Ye. V. Izbytochnost teksta, reduktsiya i ellipsis (na materiale russkogo yazyka) : avtoref. dis. ... d-ra filol. nauk : 10.02.19 / Ye. V. Grudeva ; S.-Peterb. gos. un-t. – SPb., 2008. – 40 s.
10. Ginzburg, J. Clarification, ellipsis, and the nature of contextual updates in dialogue / J. Ginzburg, R. Cooper // Linguistics a. Philosophy. – 2004. – Vol. 27, № 4. – P. 297-365.
11. Grzegorzczkova, R. Wykłady z polskiej składni / R. Grzegorzczkova. – Warszawa : Wydaw. Nauk. PWN, 2002. – 159 s.
12. Harma, J. Sur l'omission du verbe et sa recuperabilité en français / J. Harma // Actes du 9e Congrès des romanistes scandinaves, Helsinki, 13–17 aout 1984. – Helsinki, 1986. – P. 135-146.
13. Mikhnevich, A. Ye. Problemy semantiko-sintaksicheskogo issledovaniya beloruskogo yazyka : avtoref. dis. ... d-ra filol. nauk : 10.02.02 / A. Ye. Mikhnevich ; Akad. nauk BSSR, In-t yazykoznanija. – Minsk, 1976. – 44 s.